

EL DRET LOCAL VALENCIÀ I LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA

per Emili CASANOVA

Professor del Departament de Lingüística Valenciana de la Universitat de València

1) El dret local valencià està constituït per les cartes de població, que corresponen sobretot a les dues èpoques de forta repoblació del Regne, és a dir, al segle XIII i al XVII, i pels Establiments i Ordinacions (*Colon-Garcia*, I, 23-26).¹

Les *cartes de població* són «documentos de inapreciable valor por regular vasallaje, condiciones de establecimiento, relaciones de producción y aspectos de administración local» (*Gil Olcina*, 1979, 18). Eren donades pel Senyor o pel Rei i el vassall acceptant-ho, quedava lligat a aquell a través d'un pacte. A pesar de ser donades per aquests són redactades tenint en compte la realitat socio-econòmica de la localitat, i usant una llengua senzilla i un lèxic propi del lloc. Responia a un model constant: —preàmbul de caràcter general, nom de l'atorgant, escriptent, notari, lloc on es fa l'acord... clàusules a què s'obliga els nous repobladors, clàusula de prohibició de transferències (*Torres Morena*, 1969, 24).

Els *Establiments* són conseqüència del «ius statuendi» que hom reconeixia a les ciutats i les viles. Regulen principalment matèries de policia urbana i rural, així com el règim municipal (*Colon-Garcia*, I, 25). El seu origen formal i la seua inspiració està en els Furs, als quals no podien contradir.²

1. No es pot considerar dret local els *privilegis* i *pragmàtiques reials*, perquè encara que és dret d'aplicació local, és fet pel rei de manera uniforme i seguint un formulari. Per exemple, en ARV, *Real Cancilleria, Diversorum*, 357, trobem quatre privilegis de desmembració dels llocs d'Agullent, Almoradí, l'Olleria i la Yessa, exactament iguals: els mateixos capítols, regulen les mateixes coses, són redactats amb els mateixos mots, sols canvia el nom del poble i les fites del terme (més detalls en *Casanova*, 1981, 623-24). És com una llei marc amb les línies generals administratives, les quals després són especificades amb establiments i ordenacions.

Exactament passa el mateix amb els *Capítols de Visita* i *Ordinacions municipals*, perquè són fetes per un representant reial o senyorial i són també lleis marc (*Albiol*, 1979, 3). Per exemple, comparem les *Ordinacions municipals de Castelló* (Roca Traver) amb les *Ordinacions de la Vila de Castelló* (Revest Corzo) i hi veurem les diferències.

2. Com es veu en un *Fur de 1374* (III, XVII-7) «e d'algun temps ençà algunes

Mútues referències hi trobem: el Fur I-ii-9 remet la pena de determinada falta als establiments del lloc; l'establiment 97 (lloctinent del Justícia de Vinaròs) imposa una pena «ademés de les penes per fur statutides».

Els seus precedents serien les Ordinacions i Capítols de Visita donades per un representant reial, com es veu en *ARV, Clero, llig. 923* —a. 1664—, «guardando los Fueros, leycs y privilegios d'esse Reyno y lo demás que de derecho guardar se deva... haréis las Ordinaciones y estatutos que convengan» (*Albiol*, 1979, 3-5).

La Nova Planta no els afectà per tractar-se d'un dret gairebé privat, sens transcendència pública ni política (*Albiol*, 1979, 15).

Eren redactats pels mateixos funcionaris del poble (Mostassaf, Lloctinent de Justícia...), segons les necessitats de cada moment, amb un abast local, sense seguir cap formulari establert. Quan van sentir la necessitat de recopilar-los ho farien i fruit seu són els manuscrits que ens han arribat.

2) Precisament, el fet d'estar redactats per i en la mateixa localitat, i no seguir cap formulari, fa que presenten una llengua senzilla i concreta, clara i directa, reflectidora dels usos d'eixa comunitat: hi trobem expressats tots els aspectes de la vida local, designats per llur nom, fet que representa un gran enriquiment del nostre lèxic.

Si l'edició i estudi dels Furs ens permetrà de copsar l'evolució i la dinàmica de la llengua, d'observar al moment els diversos aspectes del seu canvi (*Colon-Garcia*, I, 59; 63), una edició i estudi dels Establiments ens pot oferir el mateix, però fins i tot ampliat, respecte al lèxic, més popular.³

A pesar d'açò, exactament com s'ha ignorat en els estudis sobre la llengua catalana els Furs de València (*Colon-Garcia*, I, 59), els Establiments i Cartes Pobles també ho han estat. Així ni el DCVB, ni el DECat. les han utilitzades i això a pesar de ser publicades d'antic. L'únic autor que les té present i les utilitza és G. Colon, com per exemple, demostra en el cas del mot castellonenc *lletigada*.⁴

3) La meua intenció, ara com ara, és demostrar la importància del seu estudi,⁵ des del punt de vista lingüístic:

universitats del regne... hagen fet stabliments en contrari del dit fur... supliquen que sie mercè de vos, senyor, revocar e haver per revocats qualsevol stabliments fets en contrari» (*Albiol*, 1979, 6).

3. Els Furs van adreçats a tot el Regne; els Establiments i les Cartes Pobles a un sol lloc, per la qual cosa recollirà el seu lèxic específic, al mateix temps que també el dels Furs.

4. *Colon*, 1976, 28, nota 50. Per al DCVB la documentació més antiga és de C. Salvador. A l'aportada per Colon: 1539-40 (Vilarreal), 1669 (Salzadella), afegecsa's *lletigada* (Est. Vilafamés, 67, 57).

Colon, degut segurament a la seua ascendència castellanenca, s'ha preocupat des de sempre del lèxic valencià i ha incitat a aprofitar la documentació d'arxiu... Gràcies a ell, tenim el ric vocabulari del XIV al XVI de Doñate (1979) que ell prologa on ens ofereix molts mots desconeguts com *caramatxó* (p. 429), usat també per Llop (*Murs e Valls*, 5).

5. Una edició dels *Establiments* seria molt important tant per a l'estudi del dret consuetudinari: costums, aspectes culturals, socials, polítics, econòmics, com per a facilitar el seu estudi lingüístic. L'edició s'hauria de fer localitat per localitat, fixant en

— Mostrar alguns detalls de la seu llengua i rastrejar en la seua evolució alguns trets.

— Mostrar la riquesa lexicogràfica dels textos.

El corpus d'obres elegit abraça des del segle XIV al XVII i són les següents:

ALBIOL, S., *Establiments de Vinaròs de 1647-1648*, Memòria de Llicenciatura 1980, València. Hi ha Establiments del Lloctinent del justícia (Lloc. Just.) i Establiments del Mustassaf (E. Must.).

ms. A (Lloc Just.) un primer bloc de 80 establiments de 1647; després fins 1673, s'hi afegeixen 46 més.

ms. B (Must.) primer bloc, 37 establiments de 1647. Se n'hi afegeixen 51 més, fins a 1697.

ms. C: es copien els primers blocs dels ms. A i B, tant del Lloc. Just. com del Must.

ms. D: En 1371, es copia el ms. C, oblidant-se dels A i B.

La seua introducció és l'estudi més complet sobre l'estatus jurídic dels Establiments.

DÍAZ MANTECA, E., *Establiments de la Vila de Vilaçamés*, Diputació de Castelló, 1982.

Redacció de 1630, segurament refonent texts medievals.

GARCÍA EDO, V., *Ordenanzas municipales de Benicarló*, Ajuntament de Benicarló, 1978. Són del segle XV.

GIL OLCINA, A., *La propiedad señorial en tierras valencianas, Del Cenja al Segura*, 1979:

—«Carta Pobla de les Baronies d'Albalat i Segart de 1611» (pp. 242-47).

—«Carta Pobla del Lloc de Càrcer de 1610» (pp. 236-41).

JORNET PERALES, M., *Bèlgida y su término municipal*, València, 1973²:

—«Carta Pobla de Bèlgida, de 1611» (pp. 358-75).

Llibres dels Establiments de Culla, A. M. Culla, inèdit. Transcripció de S. Albiol: Té 151 f., 123 rúbriques, 391 establiments. Data de 1593, més les aprovacions des de 1591 a 1707, més una de 1716.

MATEU I LLOPIS, F., *Establiments de la Villa de El Boixar*, Castelló, SCC, 1969: És de la fi del segle XVI o principis del segle XVII.

cada cas, a ser possible, el nucli originari i rastrejant durant els segles l'augment dels capítols, fins arribar a la seua fixació, siga al XV (Benicarló), siga al XVI (El Boixar) o al XVII (Vinaròs, Vilaçamés). Abrasaria els inèdits i els publicats.

Una vegada estiguera açò fet, s'hi podria estudiar la relació entre elles i amb els Furs.

També seria útil arreplegar les Cartes Pobles.

En les ps. 12-15, ens ofereix una bibliografia dels Establiments «d'enllà Uxó», publicats.

ROCA TRAYER, F., *El Mustaçaf de Castelló y el «Llibre de la Mustaçaffia»*, Castelló, 1973.

Ens ha arribat a nosaltres la 3a. còpia, segurament aplegada entre 1458 i 1463. Abans hi hauria dues redaccions: una del segle XIII i una altra del segle XIV.

SÁNCHEZ ADELL, J., «Establiments de Morella y sus aldeas, de 1370», *BSCC*, XXX (1954), 249-60; XXXI (1955), 144-48; XXXIV (1958), 88-100.

SEVILLANO COLOM, F., «El libro del Mustaçaf de Catí», *BSCC*, XXX (1954), 220-28; XXXII (1956), 188-99.

És la 3a. còpia (de 1434-36), una 2a. de 1322 i una de 1293 s'han perdut. Les cite per la pàgina i el capítol, excepte els de Benicarló que cite pel capítol i els de Culla pel foli.

4) Però abans assenyalaré dues dificultats que poden no fer segura alguna de les dades ofertes:

a) Errors de transcripció: Com estes obres han estat transcrits per historiadors i per juristes, d'interessos diferents als dels lingüistes, és possible trobar-hi algunes modernitzacions de grafies o males transcripcions. Açò obliga al lingüista a comprovar directament la lliçó sobre els manuscrits (*Colon*, 1976, 21, nota 27).

Exemple d'alguns errors:

Most. Castelló:

encirxans	×	enuig (78)	staig	×	scaic (122)
envig	×	entuxans (127)	sparner	×	sparver (147)
falcar	×	faltar (70)	mescall	×	mestall (85)

b) Dificultats de datació: Sabem la data de redacció dels Establiments estudiats, tanmateix, com aquests es fonamenten en una refundició o recopilació d'altres textos sobre el mateix tema però de procedència medieval, moltes vegades ens és difícil assegurar què és propi del segle del text, o si és un element fossilitzat (o viu) que perdura. Això se solucionarà de trobar els textos anteriors.

Considerarem els trets com a propis del segle del text arribat fins a nosaltres; ara bé, creiem que la major part del lèxic agrícola,... ja viuria en èpoques anteriors.

5) En general, la llengua de cada text no presenta particularitats respecte a la llengua literària valenciana de l'època, en els aspectes gràfic, fonètic,

morfològic i sintàctic.⁶ Les úniques trobables són degudes al fet de tractar-se de textos jurídics, com per exemple, les expressions *a coneguda de* (Most. Cast., 70); *a obs de* (Est. Vinaròs, 126); *per a si e a sos successors* (Carta Bèlgida, 64), vius als Furs, Consolat, Usatges; la coordinació de preposicions (Est. Morella, 259, *en e per la manera*; Most. Castelló, 123 *en e sobre la qüestió*). No apareix als Usatges ni al Consolat. Sí als Furs; l'organització del text «Item, establiren y ordenaren que... sots pena de» (Est.). «és estat pactat, establít, havengut y concordat entre les dites parts» (Cartes).

Ara bé, de tant en tant, algun descuit de l'escrivà mostra formes populars que serien d'ús diari, i així hi podem documentar per 1a. vegada fenòmens dialectals actuals:

6) Fonètica:

— La segregació d'una *i* per al fonema prepalatal fricatiu sonor, tret típic del valencià septentrional i tortosí (Veny, 1982, p. 171), ja el trobem en *Est. Vinaròs*, 126, 4: *carreijar*.

— El pas del grup *eiš > iš*, viu hui a part del català occidental, el trobem en el mot *Deixar > Dixar*, a *Most. Castelló*, 146.

— La pèrdua de la *-r* final absoluta al valencià septentrional, hui acomplida, la trobem en la seua etapa de vacil·lació en el mot *presor* (*Est. Vinaròs*, 172, 84; 174, 87; 182, 98; 256, 38).

— Documentem per 1a. vegada vulgarismes com: *Ducte* (Est. Vilafamés, 58, 36), *billota* (Est. Vilafamés, 56, 28), *coranta* (Est. Vilafamés, 47, 7), *escomençar* (Est. Vilafamés, 46, 6), *finse* 'fins' (Ord. Benicarló 129).

Hi trobem variants com: *Amenlles* (Ord. Benicarló, 23; 6), *aldeya* (Est. Morella, 252), *armelles* (Est. Morella, 254), *esguella* 'esquella' (Ord. Benicarló, 53).

7) Morfologia:

— El present de subjuntiu dels verbs *tenir* i *venir*, presenten les formes no velaritzades *tina* (Est. Vinaròs, 158, 67) i *vina* (Est. Vinaròs, 207, 112), cas rar quan ja a l'Edat Mitjana havien pres la velar per analogia amb el present de subjuntiu (*Gulsoy*, 1973, 29, nota 8). Els altres casos són normals: *duga*, *puga*. Serà una errada del copista?

— Hi trobem les formes vulgars del verb haver: *avera deixat* (Est. Vilafamés, 73, 68) en lloc d'*haguera*; *aysga de menester* (Est. Vinaròs, C, 142, 34, nota 1) en lloc d'*haja*, vives hui a tot el País Valencià.

6. Trobem, per exemple, en *Most. Castelló*: *fessol*, 75; *pessada*, 103; Est. Vilafamés; *quince*, 46,4; Est. Culla: *esmochar*, 72v; el manteniment del diftong EI < ACT, viu encara al Benassal i S. Mateu: *guareyt* (Est. Culla, 13r), Ordin. Benicarló, 35 (però Est. Vinaròs, *guaret*, 136,21); Est. Vilafamés, 84, 81, *dividixquen*; Carta Càrcer: *patix*, 239,14; Est. Vinaròs, 189, 106; 207,12: *este* (demostratiu); Est. Vilafamés, 74,68; Est. Vinaròs, 141,31: *per a que* (final); castellanismes com *baix la dita pena* (Est. Vinaròs, 225); *tindran que* (Est. Vinaròs, 129,11; Est. Boixar, 47); *antes que* (Est. Vinaròs, 149,51) *prova de que* (Est. Vinaròs, 224); *luego* (Est. Vinaròs, 198, 108); *a lo menos* (Est. Vinaròs, 213, 115).

Renuncie a posar els exemples literaris que tinc de l'època.

7. Prepare un estudi sobre la coordinació de preposicions en català medieval, que presentaré al XIII Simposi de la SEL.

8) És en el camp lexicogràfic on més valor atenyen estos textos.⁸ Amb ells documentarem un gran cabdal de veus d'aire rural, d'ús popular i no literari, que encara viuen hui; registrarem formes i conceptes desconeguts; avançarem dades, resoldrem hàpaxs; traçarem noves àrees lexicogràfiques, hi veurem els primers castellanismes...⁹

Prenc com a llibre base el DCVB.

9) Mots registrats però sense documentació: N'hi trobem moltíssims.¹⁰

— Relacionat amb el camp:

ALFARRASSAR, v. tr. Carta Càrcer, 238,8
Carta Albalat, 244,13; 243,8
AGRASSOT, m. Est. Vinaròs, 157,66
ASSOCAR, v. tr. Est. Culla, f. 43v
ATANS, m. 'Espècie de paret o mur' Est. Vinaròs, 138,25
Ord. Benicarló, 34.
BLANEJAR, v. tr. [blanegar] 'Endurir el camp' Est. Vinaròs, 136,21
CAPCINGLE, m. Est. Vinaròs, 236,4
CORBA, f. 'Cameta o part central de l'arada' Est. Morella, 254
ESBARDISSAR; v. tr. 'Netejar les bardisses' Most. Castelló, 136; 139
Ord. Benicarló, 5¹¹
ESFULLAMENT, m. Most. Castelló, 100
LLINYAR, v. tr. Ord. Benicarló, 45; 128
MANTORNAR, v. tr. Est. Culla, 65r
MATAPOLLAR, v. tr. Est. Vilafamés, 56,7
PINOTXA, f. 'Ramutxalla de pi' Carta Albalat, 245, 21
RANDOR, f. Most. Castelló, 61; 63; 65
SEQUIOL, m. Most. Castelló, 129; 140
TERRAR, v. tr. Most. Castelló, 104

— Amb la pesca:

ESMORRAR [bestina esmorada], Most. Cast., 105
LLAMANTOL, m. [lopmantol], Most. Castelló, 106
MILÀ, m. Idem, 106
ORGUENA, Idem, 106
ROMEGUERA, m. [romiguera], idem, 106

8. Ja destacà Mateu i Llopis (*Est. Boixar*, 8) l'interés lexicogràfic d'estos establiments respecte al vocabulari valencià rural i pecuari.

9. També tenen un gran valor per a l'estudi de la toponímia. *Est. Vinaròs*: La Barbequera (129), Los Cocons del Salt del Moliner (256), La Devesa o Redonda (139), Hullaestre d'En Chapern (130); *Est. Culla*: Mas de Coscollar, Mas de Matissal (4v).

10. Sols hi donaré una mostra de la seua gran riquesa lèxica. De no tenir un significat diferent al registrat pel DCVB no ho explicito.

11. En Carta Càrcer, 237,6, apareix *esbardomar*, amb el mateix sentit, que deu ser una errada.

PESCAR A L'ENCESA, idem, 147
PESCAR A L'ESPARVER, idem, 147

— En general:

ACENÇAMENT, m. Est. Boixar, 64
COQUILLER-A, m. [coquellera] Most. Catí, 193 (3 vegades)
DESAVEÏNAR, v. tr. Est. Vilafamés, 59,38
DUELL, m. [al duell] Carta, Bèlgida, 366
Carta Albalat, 243,10
INJUNCIÓ, f. 'Manament' Est. Vinaròs, 244,24
MANIPULAR, v. tr. Most. Catí, 191
MOSTO, m. Carta Bèlgida, 366
RECENTAL (bestiar-) Est. Boixar, 23
TINADA, f. Most. Castelló, 60

10) No registrats al DCVB:¹²

ALCOLEJA [argoleges] 'terra pròxima a un riu, barranc,'
Carta Bèlgida, 365 «hortes, barranchs y *argoleges* y terres»
ALUDADOR, -A. m. 'que fa confits i altres laminadures'
Most. Catí, 193
AMINUCIÓ, f. 'Disminució'
Est. Vinaròs, 125
ARBRE DE PARATGE [abre de paratge] m. 'De gran qualitat'
Est. Vinaròs, 158,69 «se establí... no-y puga plantar figueres ni altre
*abre de paratge*¹³»
ASTER, m. 'Qui fa asts'
Most. Castelló, 81
ATXIQUIR, v. tr. 'Fer més petit'
Est. Vinaròs, 238,9
BRANQUERA, f. 'Rames de l'arbre' Est. Boixar, 54 «puixa tallar lenya
de carrasca... e que li dexen *branqueres*»
CALLERA, f. 'Lloc on tanquen els gossos' Est. Vinaròs, 191, 107
CAMARRANCAT, -ADA, [bèsties camarrencades] 'coix, privat'
Est. Morella, 259 «...*afollades e malaltes*»
DECIMALAR, v. tr. 'Podar' Carta Bèlgida, 370

12. En aquest capítol aniré en compte, perquè pot ocórrer que mots que semblen no registrats siguin errades del copista o del transcriptor. Així, per exemple:

BIGLÓ, m. Vigló. Carta Bèlgida, 368.
CRUIXERA, f. Carta Bèlgida, 368. «Són part d'una almàssera».
TEMPLERET, m. Carta Bèlgida, 368.
ESCANGEL, m. Est. Morella, 252.
CAFIXAR, v. tr. Carta Albalat, 246,28.
ALCORAR, v. tr. Est. Vilafamés, 44 pròleg.
13. Recolza la hipòtesi de J. Veny, «De re ficaria: català «bordissots» i «paratjals»,
AFFAR, Dept. Català Mallorca, I, 1981, ps. 37-44.

EGUASSÍ, -INA, m. 'Egua petita'

Est. Vilafamés, 72,63. «asnines, com mullars e *eguacines*»

ERIAÇ, m. 'Espècie de terra'

Est. Morella, 147 «metre dintre la dita devesa ... e encara en los *eriaços*»

INDEMPNITAT, f. 'Qualitat d'indempne' Most. Castelló, 78

IRRECIDENT, -ENTA, adj. [irracidents] 'Que no és reincident'

Est. Vinaròs, 223 a (a. 1731)

JUDICANÇA, f. 'Acte de judicar'

Most. Castelló, 143

LLUMINARI, m. 'Llumener' Most. Castelló, 68

LLUSSIADURA, f. 'Acte de llussiar les relles i eines agrícoles'

Est. Culla, 65r

ORERA, f. 'Vorerera' Most. Cast., 104

POLVORATGE, m. 'Matèria en pols' Most. Catí, 195

RAVALLA, f. 'Espècie de peix' Most. Castelló, 105

VARATXA, f. 'Rama de poc valor' Est. Vinaròs, 219, 110

VETLADER, [velader] 'Vigilant' Est. Culla, 53r; 55r

També [Vetladeria]

XET DE PA, m. 'Espècie d'anyell' Est. Boixar, 60

«que quiscú que tinga *chet de pa* que aquell puixa matar»

— Jocs com:

BARLET

PAPA

REXIMFLA

MENORET BREU

JUNGUSSA

CRONET

(en Est. Morella, 144)

FARDO, Ordi. Benicarló, 126

el significat dels quals no conec

11) Mots registrats fora de l'àrea valenciana:

Vegem com amplia l'àrea geogràfica d'aquests lexemes:

ASCALUNYA, f. 'Planta liliàcia' (Catalunya)

Est. Culla, 25r (2 vegades) «alls, sebes, *escallunyes*, carabasses»¹⁴

ARRIAT, m. 'Espècie de mul' (Catalunya) Est. Vinaròs, 174,86

«Que nengú sia gosat de portar los *arriats*, someres y ruchs sense bos»

BROTÓ, m. 'Ull que trau la col quan està a punt d'espigar-se' (Catalunya,

Balears) Most. Castelló, 97; 98

CLAPER, m. 'Pedra' Est. Vilafamés, 55,23 Ord. Benicarló, 45 (Barcelona,

Olot, Balears, Calasseit, Tortosa)

COYSSOR, m. 'Sensació de coent'

«Most. Castelló, 99 «*cuyçor* e infecció (de les cebes)»

14. També viu a F. Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, ENC, ps. 14, 26.

- ESCARAR, v. tr. 'Encallar una nau' (Blanes) Est. Vinaròs, 146,43
 LLACA, f. 'Terra de pluja' (Benavarri, Tamarit, Porreres)
 Est. Boixar, 79
 LLESTAR, v. tr. 'Escollir' (Rosselló, Alt Empordà)
 Most. Catí, 191 «puxe *lestar* del peix»
 NADÍS, m. 'Fill recent nat de bèstia' (mallorquí)
 Ord. Benicarló, 77 «*nadiç* de bèstia»
 PUJERA, f. 'Dona que cobra la puja en un forn' Most. Catí, 193
 REIXIU, m. 'Rosada' (valencià meridional) Est. Culla, 9
 RESSENYALAR, v. tr. 'Tornar a senyalar els caps de bestiar d'un ramat'
 (Vall d'Ager) Est. Vinaròs, 135,18
 TORNAL, m. 'Extrem del camp que queda per llaurar' (Mallorca, Conca de
 Barberà, Calasseit) Ord. Benicarló, 57 «*stabilim* que tota vinya... haie
 un *tornal* de pati»

12) *Castellanismes*: Trobem en les obres del XVI i XVII els castellanis-
 mes que ja s'havien introduït com:

- ARRASTRAR, v. tr. [rastrar] tr. Est. Culla, 34r
 AVERIGUAR, Est. Vinaròs, 160,73; 188,...
 BASSURA, f. 'Fem' Most. Catí, 192¹⁵
 BUSCAR, v. tr. 'Cercar' Est. Vinaròs, 136,20¹⁶
 CENTENO, m. Carta Bèlgida, 365
 DESPEDIR, v. int. Est. Vinaròs, 207,112
 XARNEGO, m. Est. Vilafamés, 84,81

o que estaven en procés d'introducció:

- AHÍ, adv. Est. Vilafamés, 50,14
 ALREDEDOR, adv. Est. Vinaròs, 213,115 Est. Culla, 40r
 DESPUÉS, adv. Est. Vinaròs, 146,44; 249,36
 GOZAR, v. intr. Carta Bèlgida, 361
 HASTA, pr. Est. Vinaròs, 172,82; 225e
 HISENDA, f. Carta Bèlgida, 362
 INCLUIR, v. tr. Est. Vinaròs, 213,116

Altres sorprenen per la seua aparició:

- CORTIXO, m. 'Mas' Carta Càrcer, 238,7
 EMPONSONYAR, v. tr. Est. Vilafamés, 46,7
 LUEGO, adv. 'Inmediatament' Est. Vinaròs, 198,108
 VENENO, m. Est. Vilafamés, 48,10

15. En el cas que siga castellà. Apareix ja en un document de 1392, en Brama de
 Llauradors, 105, Crònica de Beuter, 258-21 (cite per les darreres edicions).

16. Ja apareix en català al xiv, segons L. Badia, 1980, 66.

13) Mots sols documentats en autors populars o diccionaris del segle XIX i XX:

- ABATOLLAR, v. tr. 'Fer caure amb cops' Est. Vilafamés, 46,5
ACAVALLAR, v. tr. 'Cobrir el cavall a l'egua' Ord. Benicarló, 91
AGRANADURA, f. 'Brutor o porgueres' Most. Castelló, 127; 135
AVASSALLAR, v. tr. 'Reduir a vasallatge' Carta Bèlgida, 361
Carta Càrcer, 236,1
AVEALL, m. 'Bassa o recipient amb aigua' Est. Vinaròs, 155,62
BROTIM, m. 'Multitud de brots' Est. Culla, 30r
CACERA, f. 'Acte de caçar' Est. Vinaròs, 225e
DESTRAVAR, v. tr. 'Llevar la trava' Est. Boixar, 80
ESMOTXAR, v. tr. 'Tallar els caps de la branca' Est. Boixar, 21
Est. Culla, 43v; 51r; 72v
ESTRETIR, v. tr. 'Fer estret' Most. Castelló, 128; 139
MANYERA, adj. [Ovella-] 'Astuta' Est. Boixar, 23
MARRANXÓ, m. 'Porcell' Est. Vinaròs, 216,16
Est. Culla [*marachions*], 25r; 10r¹⁷
RABADÀ, m. 'Xiquet que ajuda a un pastor' Est. Vilafamés, 50,14
SENILL, m. 'Canyot' Most. Castelló, 66; 67; 105
SOLRAIG, m. 'Peix bastinal gros...' Most. Castelló, 106
TAPIOLA, f. 'Tàpia prima' Est. Morella, 252
VENCILL, m. 'Lligat fet d'un manoll de brins d'un cereal o d'espert'
Most. Castelló, 67¹⁸

14) Noves documentacions d'hàpaxs dins el DCVB:

- CERRER, -ERA, [bèstia-] 'Salvatge, sense amo' Est. Boixar, 40
FAGINA, f. 'Mamífer...' Est. Vilafamés, 78,74
IMPRIMIA, f. [emprimia] 'Referent a coses anteriors'
Most. Castelló, 66 «e seran comportats los vehins com ja per les *emprimies*
dessús dites, axí, sabater...»
Segons el DCVB, és un possible error de còpia l'únic cas que dona
MEDIR, v. tr. 'Amidar' Most. Castelló, 103
SOSPEDRAMENT, m. 'Sospedrada' Most. Castelló, 33; 133

15) Conclusions:

a) Crec haver demostrat suficientment la importància dels textos de dret local per a la història de la llengua, sobretot, en l'aspecte lexicogràfic: 32 mots

17. També viu en *Llibre d'Arrendaments d'Ontinyent*, 1571-1661, AMO, 3-4-1630, sense numerar.

18. També hi trobem mots típics de la zona com,

BASO, m. «Rusc d'abelles». Est. Culla, 53r.

Ord. Benicarló, 47.

SENYA, f. «Sènia».

Est. Vinaròs, 125,1.

no documentats, 30 no registrats, 13 d'altres àrees geogràfiques, 18 castellanismes, 17 documentats modernament, 6 hàpaxs... Per tant, esperem que alguna institució estiga disposta a finançar la seua edició i estudi.

b) És de lamentar l'oblit que s'ha tingut d'esta mena d'obres en fer el DCVB i les altres obres lexicogràfiques catalanes, fet que ha impedit registrar o documentar molts mots no literaris.

Encara que el dret local valencià ha estat el més oblidat (*Furs, Establiments*), crec que el català i el balearic també ho han estat, llevat de les obres bàsiques: *Usatges, Consolat*; pel que crec que la meua proposta ha de ser estesa a aquestes zones.

c) En aquest moment històric de conformació d'un nou llenguatge administratiu, pense que s'ha de distingir molt bé entre els seus diferents nivells: lleis d'abast nacional, comarcal, local..., i defugir de crear un llenguatge excessivament igualatori i anivellador per a tots, sinó que d'acord amb el tipus de llei, hem d'usar un tipus de llengua o un altre; quan es tracte d'àmbits molt restringits utilitzarem les particularitats típiques de la zona: trets morfològics, construccions sintàctiques, mots propis, sempre que no siguem d'origen estranger: com més acostem el llenguatge administratiu al poble més seua sentirà l'administració l'administrat.

e) Per a conèixer les particularitats valencianes tenim un bon observador en els *Furs, Establiments* i *Cartes Pobles*, els quals s'han d'estudiar i adaptar a l'època actual. Crec que açò no s'està fent, sinó que a falta d'un estudi previ, es calca massa el llenguatge administratiu nascut a Catalunya, sense criteris, amb l'empobriment que açò representa.

f) S'hi comprova una unitat lèxica entre els parlars castellanencs: el septentrional i el general o de la Plana.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER-MOLL (DCVB), *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca, 1972².
- BADIA, L. (1980), «El verb *buscar* documentat a mitjan segle XIV», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, I, ps. 65-68.
- CASANOVA, E. (1981), «Real Privilegio de desmembración de Agullent de Ontinyent, 1585», *AHDE*, Madrid, 1981, ps. 619-39.
- COLON, G. (1976), «La lexicografia catalana: Realitzacions i esperances», *Actes 4t. Colloqui Int. Lleng. i Lit. Catalanes*, Basilea, 11-35.
- COLON-GARCIA (1970), *Furs de València*, I, ENC, Barcino, Barcelona.
- GULSOY, J. (1973), «El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català». 3t. *Colloqui Int. Lleg. Lit. Cat. Cambridge*, 1976, ps. 27-59.
- LLOP, J. (Murs e valls), *De la institució, govern polític y jurídic, costums y observances de la fàbrica vella*, València, 1973.
- TORRES MORERA, J. R. (1969), *Repoblación del Reino de Valencia después de la expulsión de los moriscos*, Ajuntament València, 1969.
- VENY, J. (1982), *Els Parlars*, ed. Raixa, Palma de Mallorca, 3a.